

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩІ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF LANGUAGE RELATIONS IN THE REPUBLIC OF POLAND

Петришина М.О., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри державного будівництва

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Грінченко М.О., студент II курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена вивченню проблемних питань конституційно-правового регулювання мовної політики, мовних відносин в Республіці Польща, які прямо чи опосередковано впливають на історичний, культурний та соціально-політичний розвиток цієї держави.

У дослідженні наводяться і вивчаються наявні проблеми та досягнення держави у цій сфері. Першочергова увага спрямована на історико-правовий вектор розвитку мовного питання, адже означена послідовність та хронологія викладеного матеріалу дозволяє відтворити логіку еволюції наукової думки та її практичного втілення в нормативно-правових актах.

Проведений аналіз польського законодавства, а саме: статті 27 Конституції Республіки Польща, Закону «Про польську мову» та Закону «Про національні та етнічні меншини та регіональну мову», а також окремих міжнародно-правових актів, що стосуються цього питання, достатньо повно розкриває зміст сучасного регулювання мовної політики цієї держави. Важливість і необхідність даного дослідження підкріплюється тим фактом, що у контексті сучасних змін геополітичної ситуації означені питання включені до соціально-політичного порядку денного, а їх вирішення передбачає обов'язкове конституційно-правове регулювання, а також його удосконалення. Досліджені у статті питання можуть бути корисними не лише в контексті Польщі. Мовна політика України сьогодні набуває все більшої ваги та актуальності. Відтак, наведені аргументи на користь закріплення конституційного статусу державної мови та захист на законному рівні представників національних та етнічних меншин є важливими аспектами національного законодавства сьогодення.

На основі проведеного дослідження підводяться підсумки щодо особливостей формування польської мови під впливом історичного, соціального та політичного чинників, стану мовної ситуації в Польщі загалом, а також щодо особливостей конституційно-правового закріплення статусу польської мови та конституційно-правових гарантій мовних прав національних меншин у Республіці Польщі зокрема. Наведено авторський погляд щодо вдосконалення мовного законодавства, та забезпечення функціонування чинних норм.

Ключові слова: конституційно-правове регулювання, мовні відносини, мовна політика держави, офіційна (державна) мова, національні меншини, мовне законодавство, конституційно-правовий статус польської мови, конституційно-правовий статус мов національних меншин.

The article is devoted to the study of problematic issues of constitutional and legal regulation of language policy, language relations in the Republic of Poland, which directly or indirectly affect the historical, cultural and socio-political development of this state. The research presents and studies the existing problems and achievements of the state in this area. The primary attention is directed to the historical-legal vector of the development of the language issue, because the specified sequence and chronology of the presented material allows to reproduce the logic of the evolution of scientific thought and its practical implementation in normative and legal acts. The conducted analysis of Polish legislation, namely: Article 27 of the Constitution of the Republic of Poland, the Law "On the Polish Language" and the Law "On National and Ethnic Minorities and Regional Languages", as well as individual international legal acts relating to this issue, fully discloses the content modern regulation of the language policy of this state. The importance and necessity of this study is reinforced by the fact that in the context of modern changes in the geopolitical situation, the above-mentioned issues are included in the socio-political agenda, and their solution requires mandatory constitutional and legal regulation, as well as its improvement. The issues explored in the article can be useful not only in the context of Poland. Today, the language policy of Ukraine is gaining more and more importance and relevance. Therefore, the given arguments in favor of consolidating the constitutional status of the state language and protection at the legal level of representatives of national and ethnic minorities are important aspects of today's national legislation. On the basis of the conducted research, conclusions are drawn regarding the peculiarities of the formation of the Polish language under the influence of historical, social and political factors, the state of the language situation in Poland in general, as well as the peculiarities of the constitutional and legal consolidation of the status of the Polish language and the constitutional and legal guarantees of the linguistic rights of national minorities in the Republic of Poland in particular. The author's view on the improvement of language legislation and ensuring the functioning of current norms is presented.

Key words: constitutional and legal regulation, language relations, language policy of the state, official (state) language, national minorities, language legislation, constitutional and legal status of the Polish language, constitutional and legal status of languages of national minorities.

Мова – це генетичний код нації, який визначає її самобутність та право на існування. Мова є не лише інструментом комунікації суспільства, а й виконує роль чинника, що безпосередньо впливає на становлення та утвердження незалежності нації та держави в цілому. Відтак, питання мовної політики держави, конституційно-правового регулювання мовних відносин є предметом дискусії у наукових колах та суспільстві. Інтерес до означеної проблематики виявляється й у польському суспільстві та політичному середовищі.

Актуальність вивчення проблемних аспектів конституційно-правового регулювання мовних відносин у Польщі обумовлена тим, що сьогодні увага суспільства та політичного істеблішменту прикута до обговорення цих питань. На наш погляд, означена проблематика потребує вивчення з позицій сучасних змін геополітичної ситуації, які суттєво впливають на внутрішню політику держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що польська мова займає почесне місце в першому розділі Конституції та є інституціоналізованою, на цей час відсутні дослідження, які б комплексно розкривали проблемні питання статусу польської мови як однієї із засад конституційного ладу, зокрема в контексті державного устрою та правового статусу осіб, що підпадають під дію її юрисдикції. У науковій літературі з питань конституційного права, адміністративного та цивільного права, досліджуються лише окремі аспекти мовного права, а в догмах публічного права правове регулювання польської мови часто забувається. Усупереч цьому, деякі представники польської науки, такі як А. Блас, А. Вільтос, М. Вьончек, В. Жуковський, М. Крук, П. Мостовік, М. Тшебятковський, Я. Тшцінський, П. Чарнецький висловлювали свої погляди з цього питання.

Метою цієї роботи є дослідження стану та особливостей конституційно-правового регулювання мовних відносин в Республіці Польща, зокрема, шляхом вивчення історичного розвитку політико-правових поглядів на означені питання, а також аналізу положень чинного законодавства, яке урегулює питання державної мовної політики і мовні відносини в Республіці Польщі.

Виклад основного матеріалу. Для висвітлення особливостей конституційно-правового закріплення мовного питання та його значення у суспільній і політичній сферах життя, потрібно визначитись, що таке мова, та яку роль вона відіграє в державотворчих процесах.

Мова – це не лише система звуків і графічних написів, чи просто засіб для комунікації, як звикли ми її сприймати, вона відіграє більш важливе значення. Мова виступає серйозним політичним інструментом, одним з визначальних чинників процесів державотворення, формування державної політики, визначення основних засад національної свідомості громадян. Соціум Республіки Польща в цьому питанні не є виключенням, адже захист та забезпечення функціонування польської мови як державної є фундаментом культурного розвитку держави.

Для чіткого розуміння природи правового регулювання мовного питання в державі, потрібно визначитись з таким поняттям, як «мовна політика», а також з'ясувати які чинники впливають на її формування. Термін «мовна політика» виник у ХХ столітті. У наукових публікаціях з цього питання, стверджується, що першим його трактував як науковий термін американський лінгвіст і філолог Леонард Блумфілд у своїй статті “The Language Problem in the United States” (1914). Автор використовував цей термін для опису політики, що має на меті регулювання використання мови в державі або в певній суспільній групі [8]. На думку ученого, до найвпливовіших чинників, що формують державну мовну політику слід віднести історичний, соціальний та політичний.

Історія становлення польської мови сягає ще часів ранньофеодальних держав. У ранньому середньовіччі не існувало польської держави, тому розвиток мови суттєво залежав від політики держав, до яких входили її землі – Київська Русь, Литва та Галицько-Волинське князівство.

Першими документами, де закріплювався статус польської мови, були Віслицько-Пьотроковські статuti, прийняті за правління Казимира III у 1346–1347 рр. Ці документи хоча й були спочатку складені латинською мовою, однак у XV столітті були перекладені на польську. Таким чином, встановлювали правовий статус польської мови як офіційної мови у Королівстві Польському та Литовському [9].

Із подальшим розвитком Польського Королівства та Речі Посполитої польська мова набувала більшого регіонального, суспільного та наукового значення. У цей період приймаються Статuti Великого Князівства Литовського (1529, 1566, 1588 рр.), перші два з яких розширили використання польської мови в адміністративній та судовій сферах. Особливе значення у досліджуваному контексті має Статut 1588 р., адже у ньому було закріплено використання польської мови в усіх сферах життя, а також закріплено її статус як офіційної мови держави [10].

Історія конституційно-правового закріплення статусу польської мови розпочалась зі створенням першої польської Конституції 3 травня 1791 року. Хоча в самому тексті Конституції немає жодної згадки щодо закріплення певного статусу польської та інших мов. При цьому, сам факт того, що вона була написана польською мовою вже є знаковим. Державне управління того часу великою мірою залежало від церкви та релігії, тому нормативно-правові акти, особливо такої ваги як конституційні закони та Конституції, часто писалися церковною мовою. У випадку із римо-католицькою Річчю Посполитою суттєвим був вплив латинської мови, який відчувався не лише в духо-

вній сфері, а й мав де-факто статус мови науки та вищої школи. Невипадково основні юридично-правові напрацювання римо-католицьких держав епохи Середньовіччя написані церковною мовою – латинською. Однак, вплив ідей та ідеалів Просвітництва на першу польську Конституцію увічнив цей документ у історії мовою польського народу.

За часів Польської Народної Республіки статус польської мови регулювався лише на рівні окремих законодавчих актів. Одним з таких актів є Указ Ради Народних Міністрів Польської Республіки від 30 листопада 1945 року «Про державну мову та офіційну мову органів державної влади і самоврядування». Відповідно до статті 1 державною мовою Республіки Польща визнавалася польська. Усі органи державної влади та місцевого самоврядування, адміністративні установи повинні були використовувати державну мову [5]. Положення цього декрету були чинними аж до прийняття сучасної Конституції Польщі, й навіть пізніше, до набрання чинності Закону «Про польську мову» від 7 жовтня 1999 року.

Чинна Конституція Республіки Польща чітко закріплює та регулює статус польської мови в 27 статті, якою встановлено, що у Республіці Польща офіційною мовою є польська [4]. Це положення не порушує прав національних меншин, що впливають з ратифікованих міжнародних угод. На нашу думку, положення статті є повним, чітким та вичерпним, тобто таким, що не потребує додаткового трактування та роз'яснення, що є безперечно вагомим плюсом для мовної політики держави.

З огляду на необхідність однозначного тлумачення положень статті 27 Конституції Польщі щодо польської мови, необхідно враховувати, що мова являє собою постійне соціальне явище зі своїми власними структурними ознаками, які можна схарактеризувати як соціальний інститут. Це сприяє правовій інституціоналізації, оскільки на сучасне розуміння правового інституту значно вплинула концепція соціального інституту, запропонована Гербертом Спенсером. Автор доводив, що збільшення числа людей вимагає організації різних структур, які призводять до соціалізації і організації людини. Політичні інститути є найважливішими соціальними інститутами, які підлягають правовій інституціоналізації. Оскільки мова є складовою національної спільноти (спільності), яка має важливе значення постійно, можна стверджувати, що вона є соціальним інститутом у соціологічному розумінні. Відтак, не викликає сумнівів суспільна інституціоналізація польської мови, яка підлягає нормативно-правовому, зокрема, конституційно-правовому врегулюванню.

Ураховуючи наведену вище позицію соціологічного вчення щодо значення та ваги мови як суспільного інституту виникає необхідність з'ясувати різницю між поняттями «офіційна мова» та «державна мова». Адже зміст, який вкладається в наведені терміни може безпосередньо впливати на трактування та застосування конституційно-правових норм.

Термін «державна мова» було сформульовано у добу утворення національних держав. Згідно із загальноприйнятим визначенням «державна мова» – це офіційно проголошена законодавчою владою мова сфери офіційного спілкування, мова спілкування держави з її громадянами й навпаки (мова всіх гілок державної влади – законодавчої, виконавчої, судової, засобів масової інформації, освіти, культури, науки, документації тощо) [11].

З метою позначення мови, що виконує роль державної, уживають також терміни «офіційна мова», «національна мова» або просто «мова певної держави». Загалом у закордонному законодавстві переважає термін «офіційна мова», в останні роки цей термін часто використовується і в Україні.

Термін «офіційна мова» визначається як мова, якій у певній державі, країні чи міжнародній організації надано

спеціальний статус – мови, вживання якої обов'язкове в офіційних документах, в органах законодавства, державного управління, судочинства, у закладах освіти, науки, культури тощо [12].

На перший погляд, складно побачити відмінності. Прискіпливе вивчення значень двох наведених вище термінів дає можливість виокремити принципову різницю між державною та офіційною мовами. Так, офіційна мова призначена для урядового використання і всі громадяни держави нею володіти не зобов'язані. На відміну від державної мови, якою зобов'язані володіти всі. Хоч на практиці це часто не так і офіційна мова може підняти державну або навіть витіснити її. Через те, що польська єдина мова із закріпленням Конституцією Польщі статусом, то можна стверджувати, що в польському правовому колі терміни офіційна та державна мови є синонімічними.

Беззаперечно, для забезпечення функціонування конституційної норми необхідною складовою є законодавче закріплення, яке покликане не лише зафіксувати, а й розкрити зміст та значення (спрямоване на розвиток положень Конституції Польщі) положення статті 27. Закон «Про польську мову» [6] у статті 4 повторює зміст конституційної норми, у якій закріплюється офіційний статус польської мови. Розділ 2 закону присвячений правовому захисту польської мови в суспільному житті, передусім закріплюється верховенство польської у сферах правових операцій, приватноправових договорах, освіти, інформації та реклами.

Важливим аспектом у забезпеченні функціонування мови є її правовий захист, який може здійснюватися як на конституційно-правовому рівні, так і на адміністративному. Відповідно до Закону «Про польську мову» (далі – Закон), захистом та контролем за дотриманням норм цього Закону займається Рада польської мови. Її статус закріплюється відповідно до ст. 12, якою встановлюється, що консультативно-дорадчою установою у справах використання польської мови є Рада польської мови (далі – Рада). Рада діє як проблемна комісія в розумінні ст. 34 Закону від 25 квітня 1997 р. про Польську академію наук (Вісник законів № 75, поз. 469 та № 141, поз. 943 та 1999 р. № 49, поз. 484).

Рада на прохання міністра, відповідального за культуру, міністра, відповідального за освіту та виховання, Президента Польської академії наук або з власної ініціативи, висловлює резолюцією думки щодо використання польської мови в громадській діяльності та правових операціях, а також визначає правила орфографії та пунктуації польської мови (ст. 13 Закону).

Згідно з регламентом і відповідно до положень Закону, Рада видає висновки з усіх питань, що стосуються використання польської мови в публічному спілкуванні. До завдань Ради входять, зокрема:

1) поширення знань про польську мову, її різновиди, стандарти та критерії оцінки її вживання, пропонування мовних форм, доречних у різних ситуаціях;

2) вирішення мовних сумнівів (різностлумачень) щодо лексики, граматики, вимови, орфографії та пунктуації, а також щодо відповідності стилістичного оформлення висловлювань;

3) пошук рішень у використанні польської мови в різних галузях науки і техніки, особливо в нових дисциплінах (наприклад, в інформатиці);

4) висловлення думок щодо мовної форми текстів, призначених для публічного спілкування, особливо в пресі, на радіо і телебаченні, в публічному управлінні;

5) визначення правил орфографії та пунктуації польської мови;

6) надання висновків щодо назв (та їх граматичних і орфографічних форм), запропонованих для нових товарів чи послуг;

7) особлива турбота про культуру польської мови в шкільному навчанні [13].

Крім того, сучасне розуміння питання мовної політики держави повинно спиратися на такі принципи як лібералізм та толерантність, навіть у такій мононаціональній державі як Польща. Так, згідно із соціальними опитуваннями 97,7% громадян Польщі під час національного перепису 2021 року заявили, що вони є поляками за національністю, а 2,3% – іншої національності [14]. При цьому, забезпечення прав представників національних меншин передбачає закріплення гарантій на конституційно-правовому рівні, а також механізму реалізації гарантованих прав.

Польща зобов'язалася додержуватися низки міжнародних документів і договорів у сфері мовних відносин, мовної політики держави. Одні з них мають загальноєвропейський, а інші – більш специфічний контекст. До найважливіших можна віднести, зокрема, такі: 1) Рамкова конвенція про охорону національних меншин та захист їх прав (1995 р.) [1], яка зобов'язує держави, що ратифікували договір, забезпечувати захист мовних прав меншин; 2) Європейська хартія регіональних мов чи мов меншин (1992 р.) [2], яка містить положення про забезпечення захисту та просування регіональних чи мовних меншин в Європі; 3) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [3], яка містить положення про право на вільне використання власної мови.

У Польщі означені питання регулюються на конституційно-правовому рівні та на рівні поточного законодавства. Закон «Про національні та етнічні меншини та регіональну мову» від 6 січня 2005 року [7] закріплює положення щодо підтримки і розвитку культурної самобутності представників національних та етнічних меншин відповідно до статті 1.

Використання мов меншин регулюються розділом 2 закону. Стаття 7 встановлює, що особи, які належать до меншин, мають право на використання та написання своїх імен та прізвищ відповідно до правил правопису мови меншини. Відповідно до статті 8, особи, які належать до меншин, мають, зокрема, право на: 1) вільне використання мови меншини в приватному житті й публічно; 2) розповсюдження та обмін інформацією мовою меншини; 3) публікацію інформації приватного характеру мовою меншини; 4) вивчення мови меншини або мовою меншини.

Висновки. На основі проведеного дослідження особливостей конституційно-правового регулювання мовних відносин у Республіці Польща, можна підсумовувати. Так, використані при проведенні дослідження методи аналізу, формально-логічний, порівняльно-правовий, історичний та низка інших дозволили розкрити специфіку мовної ситуації в Польській Республіці. Наповнення конкретним змістом поняття «мовні відносини», «мовна політика держави», «офіційна мова», «державна мова» стало можливим завдяки з'ясуванню різних чинників, що сприяли її формуванню не лише як суспільного, а й як політичного інституту, однієї з важливих складових процесу формування національної ідентичності. Аналіз конституційно-правових та інших положень чинного законодавства, у тому числі з ретроспективної точки зору, дає можливість прослідкувати виняткову важливість польської мови для державотворчого процесу загалом, формування державної політики у цій сфері зокрема.

Оскільки мовна політика держави є порівняно новим явищем, все ще актуальним залишається розробка теоретичного та методологічного підґрунтя для її формування та здійснення, подальшого удосконалення.

З урахуванням наведеного, можна зробити висновки, що на сучасному етапі польського державотворення питання мови регулюється низкою міжнародно-правових конвенцій та хартій. Крім того, на конституційному рівні закріплюється в 27 статті Конституції. Означені

положення Конституції Польщі деталізуються і конкретизуються у Законі «Про польську мову» та інших нормативно-правових актах.

Наявна законодавча база не лише сприяє консолідації зусиль органів державної влади щодо забезпечення реалі-

зації прав громадян у галузі використання польської мови як офіційної, а й робить державну мову зручним і універсальним засобом реалізації прав та свобод громадян. При цьому, не обмежуючи в правах представників національних та етнічних меншин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рамкова конвенція про захист національних меншин: Конвенція; Рада Європи від 01.02.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_055 (дата звернення: 08.05.2023).
2. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин : Хартія; Рада Європи від 05.11.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_014 (дата звернення: 08.05.2023).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
5. Dziennik Ustaw z 1945 r. Nr 57, poz. 324. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19450570324/O/D19450324.pdf>
6. Закон від 7 жовтня 1999 р. «Про польську мову» <https://rjp.pan.pl/deutsh/195-ustawa-z-dn-7-padziernika-1999-r-o-jzyku-polskim>
7. Закон «Про національні та етнічні меншини та регіональну мову» від 6 січня 2005 року. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050170141/U/D20050141Lj.pdf>
8. Leonard Bloomfield, (1914). The Language Problem in the United States. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 54 (1), 68–78.
9. Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego – «Statuty Kazimierza Wielkiego jako źródło prawa polskiego». С. 97 – 115. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_z_Dziejow_Panstwa_i_Prawa_Polskiego/Studia_z_Dziejow_Panstwa_i_Prawa_Polskiego-r1999-t3/Studia_z_Dziejow_Panstwa_i_Prawa_Polskiego-r1999-t3-s97-115/Studia_z_Dziejow_Panstwa_i_Prawa_Polskiego-r1999-t3-s97-115.pdf
10. Бардах М., Кędziora S. і Kobyliński Z. (1981). Prawo karne. Ogólne zarys wykładu. Wydawnictwo Prawnicze. С. 772–773.
11. Изборник. URL: <http://litopys.org.ua>
12. Катиш Т. В. Поняття офіційної та державної мови. 2019 р. 30 с.
13. Про Раду польської мови. URL: <https://rjp.pan.pl/o-radzie/podstawowe-informacje-o-radzie>
14. Результати національного перепису населення Польщі в 2021 році. URL: <https://uainkrakow.pl/u-polshhi-opublikowaly-rezultaty-perepysu-naselennya/>